

Adela PTIČAR

Zavod za hrvatski jezik HFI, Zagreb

LEKSIKOGRAFSKA RELEVANTNOST GLAGOLSKIH KATEGORIJA

Uspoređujući metodologiju obradbe glagola u nekoliko rječnika, utvrđuje se da se specifične glagolske kategorije (vid, stanje, prijelaznost, način, vrijeme) ne valoriziraju uvijek jednako, nego variraju od rječnika do rječnika, čak od natuknice do natuknice. Leksikografsko je značenje glagolskih kategorija neistraženo, a to je preduvjet da bi se ono moglo usustaviti i unutar svakoga rječnika ujednačiti.

Slavenski je glagol iznimno složen, morfološki, sintaktički i semantički, pa je tako složen i njegov leksikografski status u tradicionalnim, konvencionalnim rječnicima u kojima se polazi od gramatičkoga opisa jezika. Upravo u rječniku najočitiije se sukobljavaju materijalni i relacijski jezični pojmovi, od kojih se prvi ostvaruju na leksičkoj razini, a drugi na gramatičkoj, stvarajući cijeli splet raznovrsnih odnosa.

Što se glagola tiče, misli se na vid, lice, stanje, prijelaznost, način, vrijeme, broj i rod, od kojih su kategorija neke imanentne samo glagolu, a neke i drugim vrstama riječi (lice, broj, rod). Neke su od tih kategorija sastavnica leksikografske obradbe svakoga pojedinoga glagola, npr. vid, neke su djelomice uključene samo kroz morfološku i tekstovnu eksplikaciju (vrijeme, lice, rod), dok se prijelaznost obrađuje posve nesustavno. Na primjerima iz četiriju jednojezičnih hrvatskih rječnika suvremene koncepcije – Vladimira Anića (A), Julija Benešića (B), *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* (K) i *Rječnika hrvatskosrpskoga jezika* Matice hrvatske i Matice srpske (M) (nabrojani su abecednim redom kratice) – pokazat ćemo naznake nekih problema koje nameću gramatičke odrednice u glagolskome leksikografskom članku.

Ponajprije nešto o vidu, a na primjeru glagola *dati*, glagola visoke čestotnosti i razvedene semantike. Vidimo da dva od četiriju navedenih rječnika imaju samo oznaku *pf.*¹ (ili *svrš.*), što on doista i jest, ali uz negaciju *dati* je nesvršen glagol (npr. *Mi vam ne damo prilike da se dokažete* prema neovjerenome **Mi vam damo priliku* umjesto *Mi vam dajemo priliku*), a to u glavi članka registrira samo jedan

¹ U članku se rabe samo u lingvističkoj literaturi uobičajene kratice, pa se one posebno ne tumače.

rječnik, K, koji ima *pf.* i *impf.*, a i poslije uz neka značenja, tako pod 2: *dopustiti*, *dopuštati*, i pod 7: *svojevoljno što ustupiti*, *ustupati*, dakle dvovidno, ali su među potvrđama imperfektivni samo primjeri s negacijom, dok ostali to nisu.

Rječnik A ima u frazeološkom dijelu članka *ne dati se* protumačeno kao 'opirati se', dakle nesvršenim glagolom, što se po gramatičkoj oznaci u glavi članka ne vidi. M ima slično pod točkom 7: *imati*, *sadržavati u sebi*, i u frazeološkom dijelu članka *ne ~ mira (s mirom) — dosađivati kome; ne da na se(be) — čuvati, braniti svoje pravo, svoje dostojanstvo; ne ~ ni bogu tamjana, ni crno ispod nok(a)ta — biti jako škrt*. Jedno od mogućih rješenja bilo je: staviti uz infinitiv obje aspektne odrednice, a uz *impf.* u zagradi dodati (uz negaciju).

Ta suprotnost gramatičkih značenja u primjerima naoko jednostavnima stvara vrlo isprepletene odnose koje je leksikografski teško usustaviti.

Bio je to primjer različitoga označivanja vida na primjeru jednoga pojedinačnoga glagola, ali ima i problema sustavne naravi. Jedan je od njih aspektna odrednica uz dvovidne glagole. Pri tome je osnovno pitanje: što ta gramatička odrednica znači u rječniku — da li sustavnu oznaku, pa uzimajući u obzir sustavnost, npr. svaki glagol na *-irati* obilježiti kao dvovidan, ili pak kao princip treba uzeti ovjerenost, potvrđenost svakoga od ta dva značenja, pa staviti samo onu oznaku koja pripada aspektnom značenju pojedinačne potvrde.

U rječnicima bez potvrda ta se sustavnost može dosljedno primjenjivati, ali u onima s potvrđama redovno se donose oznake za dvovidnost, pa i onda kada to potvrde ne dokazuju, npr. uz glagol *aplicirati* K i M imaju obje oznake vida, a samo po jednu potvrdu.

Uobičajeno je da se neki imenički skupovi definiraju samo gramatički, npr. *augm. od...*, *dem. od...*, *nom. verb. od...* U obradbi glagola postupa se tako s vidskim parnjacima. Takve su definicije u principu dostatne za imenice, ali tvorba glagola od glagola nešto je složenija. Naime, treba uzimati u obzir tijek procesa i glagole nastale procesom perfektivizacije (tj. tvorbe svršenoga glagola od nesvršenoga) označivati kao *pf.* prema *impf.* (tip *pisati* → *napisati*), a one nastale imperfektivizacijom (tj. tvorbom nesvršenoga glagola od svršenoga) označivati s *impf.* prema *pf.* (tip *obećati* → *obećavati*). U svim našim kontrolnim rječnicima tako je *kupovati impf.* prema *pf. kupiti*, *bacati impf.* prema *pf. baciti*, ili *iskrižati pf.* prema *impf. križati*, ali ima i definicija čiji je smjer obrnut od tvorbenoga procesa, pa se tako *obećati*, *obeštetiti*, *objaviti*, *poniziti*, *ponoviti*, *popraviti* (sve A) tumače kao *pf.* od *impf. obećavati*, *obeštećivati*, *objavljivati*, *ponižavati*, *ponavljati*, *popravljati*.

Takvi se problemi dodatno uvećavaju u nepravih vidskih parnjaka gdje se preklapaju leksičko i gramatičko značenje u raznim glagolskim semantičkim podskupovima (trajni, trenutni, učestali, distributivni, totivni, završni), pa se npr. *ispisati*, *napisati*, *popisati*, *dopisati*, *prepisati* ne mogu objasniti aspektnim suodnosom s *pisati*, nego se moraju definirati opisno.

² B je bez ikakve oznake, a nema ni tumačenja značenja po kojima bi se mogao utvrditi vid.

Prijelaznost glagola (ili glagoli po objektu) očituju se kao rekcija glagola, a uz to se svojstvo vežu povratni glagoli: oni pravi i uzajamno povratni u leksikografiji su manje zanimljivi od nepravih, čija je semantika vrlo razgranata pa su oni plodan izvor frazeologije. Kategorija prijelaznosti povezana je i s glagolskom dijetezom, pa se problematika usložnjava uvođenjem sintaktičkih odnosa, npr. nesubjektivnost prema kategoriji lica ili neutralizacija opozicije po licu u slučajevima nultoga aktivnog subjekta sa značenjem 'ljudi' (u rečenicama tipa *Kuća se gradi*).

Pasiv se u našim rječnicima obično posebno ne odjeljuje, nego donosi zajedno s potvrđama za aktivno značenje, ali se tako gube podaci o navedenim odnosima.

Povratni se glagoli u dva rječnika (K i M) obrađuju pod nerefleksivom, ali u posebnom odjeljku na kraju leksikografskoga članka (~ se), jedan ih (B) uvijek odvađa i donosi pod posebnom natuknicom (i onda kada je potvrđena samo prava prijelaznost), a u jednome se (A) kombiniraju ta dva postupka, pa je u njemu tako npr. s. v. *brijati* povratno značenje treće značenje nerefleksiva, a uz *kupati* ima i natuknica *kupati se*, iako se upravo pod *brijati* donosi zanimljiva nepravna povratnost: *brijati se* (antonim 'nositi bradu'). Tako i *nositi se* taj rječnik ima kao jedno od značenja glagola *nositi*, da bi se u frazeologiji na kraju leksikografskoga članka zajedno nabrajali izričaji sa se i oni bez njega. Takve bi slučajeve trebalo usustaviti, a prijelazne glagole, osobito nepravne, razdvajati od neprelaznih, jer ćemo tako lakše tumačiti primjere kao *dovesti se* (kočijom, vlakom, brodom), kakvo je značenje potvrđeno u dva rječnika (K i M) prema *dovesti* (koga ili sebe).

Glagolska se rekcija također obrađuje raznoliko: podatke o njoj dosljedno donosi samo jedan rječnik (A), a ostali samo ponegdje i bez ikakve zakonitosti, pa se čini da je to područje prepušteno savjetničkim priručnicima. Slično je i s glagolskim pridjevima. Ma koliko teorijski bili jasni kriteriji po kojima oni postaju pravim pridjevima, u praksi to nije uvijek jednostavno. A³ ima kao posebne natuknice npr. pridjeve glagolskoga postanka *neumrli*, *neupućen*, ali nema *izopćen*, *neumoran*, *neadaptiran*, *pomračen* (*navika neumornoga rada*, *čovjek pomračena uma*, *neadaptirana osoba*, *izopćeni ljudi*), a svi su oni nedvojbeno pravi pridjevi. I to je vrlo kompleksno, ali još posve neobrađeno područje.

Velika množina raznih morfoloških razreda također je u rječniku teško cjelovito uhvatljiva: treba li unositi sve oblike koji odstupaju od očekivane paradigme i da li ih donositi samo uz infinitiv ili, možda, što bi za neizvorne govornike bilo dragocjeno, i kao posebne natuknice s uputnicom na infinitiv. Neistraženo je i koliko je akcentatska šarolikost leksikografski relevantna.

U vezi s leksikografskim tumačenjem glagola nameću se osim gramatičkih i neki drugi problemi, npr. status glagola kao termina.⁴

³ Taj rječnik, uza svu slavu koja mu pripada kao prvome cjelovitom suvremenom hrvatskom jednojezičnom rječniku, ima i vrlo nezahvalnu ulogu: budući jedini, svi se nedostaci (ali i vrline) istražuju na njemu.

⁴ Uobičajeno je da se terminološko značenje daje samo imenskim riječima.

Nedosljednosti u leksikografskoj obradbi glagola lako je pronaći, ali ih je teško izbjeći zbog iznimno složenih gramatičko-semantičkih odnosa. Stoga je prije rada na bilo kojem tipu jednojezičnoga rječnika potrebno temeljito i detaljno obraditi svaku od tih kategorija.

Literatura

- Anić, V., 1991: *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb.
- Babić, S. — Brozović, D. — Moguš, M. — Pavešić, S. — Škarić, I. — Težak, S., 1991: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Benešić, J., 1985. i d.: *Rječnik hrvatskoga književnog jezika od preporoda do I. G. Kovačića*, Zagreb.
- Barić, E. — Lončarić, M. — Malić, D. — Pavešić, S. — Peti, M. — Zečević, V. — Znika, M., 1990: *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb.
- Jakobson, R., 1966: Poezija gramatike i gramatika poezije, *Lingvistika i poetika*, str. 285-324, Beograd.
- Jakobson, R., 1932: Zur Struktur des russischen Verbums, pretisak u *Selected Writings*, The Hague 1962.
- Jakobson, R., 1957: Shifters, Verbal Categories, and the Russian Verb, pretisak u *Selected Writings*, The Hague 1962.
- Качала, Й., 1978: О грамматической и семантической перспективе предложения, *Проблемы теории грамматического залога*, стр. 87-93, Ленинград.
- Katičić, R., 1986: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Князев, Й. П., 1978: К проблеме соотношения залога и коммуникативного членения, *Проблемы теории грамматического залога*, стр. 122-128, Ленинград.
- Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika JAZU i Zavoda za jezik IFF (od 6. sv. HAZU i Zavoda za hrvatski jezik HFI)*, 1984. i d., Zagreb.
- Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika*, Matica hrvatska — Matica srpska, 1967, Zagreb — Novi Sad.
- Težak, S. — Babić, S., 1992: *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb.

LEXICOGRAPHIC RELEVANCE OF VERB CATEGORIES

Summary

The verb categories — aspect, person, state, transitivity, mode, tense, number and gender — are quite numerous and highly interwoven. Such morphological and syntactic complexity induces further semantic and lexicographic dilemmas. Based upon the examples retrieved from four recent Croatian monolingual dictionaries, presented in the article are indications of certain problems imposed by the grammatical relations encountered in the lexicographic process. Particularly high oscillations and non-systematic introduction of entries in defining bi-aspectual verbs, as well as transitive and reflexive verbs, are present. For that reason it would be highly recommended that, before commencing work on any ambitious dictionary project, each of the categories should be thoroughly analysed.